

FORRAY R. KATALIN: AZ IDŐ FOGSÁGÁTÓL SZABADON –
TANULMÁNYOK A CIGÁNYSÁG ISKOLÁZTATÁSÁRÓL
ÉS FELEMELKEDÉSÉRŐL. ÚJ MANDÁTUM KÖNYVKIADÓ,
BUDAPEST, 2013.

Fehérvári Anikó: Gondolatok a cigányok oktatásáról

A kötet Forray R. Katalin oktatás-szociológiai, romológiai tanulmányainak gyűjteménye. A szerző három nagy fejezetbe válogatta az írásokat, melyek egyrészt szemléletformáló hatásúak, másrészt tudományos eredményeket közvetítenek, ugyanakkor hitvallásnak is tekinthetők. A kötetben a kilencvenes évekből származó cikkek mellett olvashatunk egészen frisseket is, így a könyv lapjairól jól azonosíthatók a szerző karrierjének állomásai, amint pusztán szemlélődőből a társadalom aktív formálójává válik.

A korai tanulmányok érdekessége, hogy az akkor leírt problémák, kérdésselvetések ugyanúgy szólnak a máának is. Így az első fejezet két tanulmánya, a *Multikulturális/interkulturális nevelés* és a *Cigánykutatók és nevelésszociológia* időszerűbb, mint keletkezésekor. A multikulturalizmus eszméje azóta sem tudott gyökeret verni a magyar társadalomban, így az oktatásban sem, sőt, fokozódott az idegenellenesség. A másik írás azt tárgyalja, milyen felfogásban közelítették a magyarországi kutatók a cigány-vizsgálatokhoz, minek tekintették,

hogyan definiálták a cigányságot: társadalmi rétegnek, etnikumnak vagy életstílus-csoportnak? A szerző leginkább ez utóbbi megközelítést tartja a legjobb megoldásnak a másik két felfogás egyoldalúságainak kiküszöbölésére. Úgy véli, hogy a társadalmi réteg-megközelítés túlhangsúlyozza az asszimilációs törekvéseket, míg az etnikai megközelítés csak a különbözősége fókuszál.

Ezt a gondolatmenetet viszi tovább a *Nemzetiségek, kisebbségek* tanulmány is, mely azt a kérdést járja körül, hogy

szociális, vagy nemzetiségi problémáról van-e szó. A hagyományos nemzetiségi oktatást felváltó multikulturális nevelés tudná feloldani ezt a kettőséget, s akkor nem válna eldöntendő kérdéssé. A szerző megállapítja, hogy a hivatalos oktatáspolitikai nem tette meg ezt a tartalmi szabályozásban (Nat). A kilencvenes években egyaránt lehetett cigány felzárkóztatási képzést és cigány nemzetiségi képzést is indítani. Utóbbi többnyire nyelvoktatást jelentett, és a felzárkóztató programokat sem dolgozták ki kellőképpen szakmailag. Így aztán jogi,

szociális, vagy nemzetiségi problémáról van-e szó

finanszírozási és tartalmi szempontból is visszaesés alakult ki, melynek értékelése adatok hiányában nem volt lehetséges. Az 1998-as írás óta a helyzet csak annyiban más, hogy ma már vannak adataink a cigány nemzetiségi oktatásról, ezek szerint az ellentmondások súlyosbodtak. Friss kutatások azt mutatták ki, hogy a roma/cigány kultúra, hagyomány megőrzését, valamint az identitás megerősítését célzó kisebbségi programok nem tudnak érdemben hozzátenni a tanulói teljesítményekhez, az érintett iskolák eredményessége egyáltalán nem javul. Mivel ezek a programok kiegészítő normatíva igénylését teszik lehetővé, illetve kedvező osztálylétszámok mellett valósíthatók meg, sok esetben a plusz forrásokhoz jutás ösztönzi csak az iskolákat ilyen jellegű képzések indítására. Más kutatások a lemorzsolódás és a cigány kisebbségi programok közötti kapcsolatot vizsgálva kiderítették, hogy nem mutatható ki pozitív kapcsolat a lemorzsolódás megelőzése és a kisebbségi pedagógiai program léte vagy nem léte között.

Az idő fogságától szabadon című írás azt járja körbe, ki is a cigány, mi is a cigányság. A szerző szemléletesen mutatja be az ipari társadalom időhöz való viszonyát, illetve azt, hogy az iskola hogyan kezeli az időt, és ez mennyiben áll szemben a cigány családok tradicionális időkezelésével. Talán bizakodásra adhat okot, hogy időközben a posztmodern társadalom időszemlélete közelebb került az időnélküliséghez, a különböző idősíkok (szabadidő-munkaidő) egymásba csúszásához, ugyanakkor az iskola még mindig ragaszkodik az idő korábbi értelmezéséhez.

A fejezetzáró írás a cigányok egészségi állapotával foglalkozik. A szerző itt is igyekszik leszögezni, hogy erről – mármint

általában a cigányok egészségi állapotáról – nem lehet beszélni, hiszen sok, egymástól eltérő csoportot különböztethetünk meg a cigányságon belül. A rossz egészségi állapot oka nem a cigányság, hanem a szegénység (az alultápláltság, a depresszió vagy a spon-tán vetélés gyakoribb előfordulása, mint a mélyszegénység velejárai), mely azonban a

cigányságon belül sajnos sokakat érint. Ennek bizonyítékául Forray R. Katalin külön elemzi a cigány értelmiségiek egészségi állapotát, melyet egészen más – nem a szegénységből, hanem a kisebbségi létből faka-

dó – tünetek jellemeznek. Ilyen például az üvegplafon-szindróma, amely egyértelműen kimutatható a megfelelési kényszerben szenvedő, frusztrált cigány értelmiségiek körében.

A *Kutatási tapasztalatok* fejezet empirikus terepmunkákat ismertet. Az első három kistéleplülések helyzetének elemzésén keresztül mutatja be a cigány gyerekek oktatásának általános problémáit: az általános iskola befejezése után általában csak a szakiskolai képzésben találnak helyet maguknak, már az iskoláztatás kezdetén egy elhibázott pedagógiai helyzetértékelés áldozataivá válnak, melynek következménye, hogy később is sikertelenek lesznek az iskolában. Ráadásul a tanárok gyakran áthárítják ennek felelősségét. Nemcsak az iskola, a társadalmi környezet sem támogatja a cigány gyerekek iskoláztatását: gyengén szervezett, hiányos működésű a civil szféra, a kisebbségi önkormányzat is. Ez az írás 1998-ban született. A Pécsi Egyetemmel 2014-ben az Oktatókutatató és Fejlesztő Intézet közösen végzett egy kutatást a roma/cigány gyerekek oktatásáról, s a helyzet azóta sem változott.

nem mutatható ki pozitív kapcsolat a lemorzsolódás megelőzése és a kisebbségi pedagógiai program léte vagy nem léte között

A következő írás alapjául szolgáló kutatás helyszíne szintén a déli országrész, ezúttal azonban már kilépünk az iskolából: a tanulmány a cigány fiatalok munkavállalási lehetőségeivel foglalkozik, egyúttal feltárva az iskolarendszer hiányosságait, hibáit is. Így például rámutat arra, hogy sok cigány fiatal középfokú végzettség nélkül lépett ki az iskolarendszerekből, holott általános iskolai eredményeik alapján képesek lettek volna magasabb iskolai végzettség vagy szakmai képzés megszerzésére. A tanulmány

másik fontos megállapítása a munkahelykeresés során elszenvedett látens vagy tényleges diszkriminációra vonatkozik. Megállapítható, hogy leginkább a sötét bőrű, jellegzetes nevű falusi asszonyoknak a legkilátástalanabb a munkaerő-piaci helyzete. Ez a diszkrimináció nemcsak a munkavállalásnál figyelhető meg. Szakiskolai vizsgálatok kimutatták, hogy már gyakorlati helyet is ritkábban találnak a roma fiatalok számára, mert a munkahelyek nem fogadják őket szívesen. A tanulószerveződések száma is szignifikánsan alacsonyabb a roma szakiskolai tanulók esetében. Érdekes, hogy míg az előző kutatásban azt tekintették cigánynak, akit a környezete annak tartott, addig a munkakeresés esetében egyéni önbevallás alapján vizsgálták a romákat.

Az *Ebbe a dolgozatba beleírtam a lelke-met* című írás az első fejezet gondolatvilágához tér vissza, ahhoz a kérdéshez, hogy ki a cigány, milyen életstílus, mely kulturális jellemzők alapján írható le a cigányság.

A *Ki a cigány?* kérdés, és a válasz adatokkal való megragadásának nehézségei abban az elemzésben is előkerülnek, amelyben Budapest cigány/roma lakosságának iskolázottságát taglalja a szerző a népszámlálási (önbevalláson alapuló) ada-

tokon keresztül. Nyilván más eredményekre jutunk egy hivatalos kérdőívvel, mint egy kvalitatív vagy akár kvantitatív kutatással. Ugyanakkor azt a szerző is kiemeli, hogy akár népszámlálásról, akár kutatásról van szó, becslött adatokkal dolgozunk, így a népszámlálás is tekinthető egyfajta becslésnek. A tanulmányból megtudhatjuk a fővárosi cigányok demográfiai, iskolázottsági és foglalkoztatottsági adatait. Látható, hogy a cigány népesség rossz foglalkoztatottsági mutatói leginkább – de csak

az iskola, a társadalmi környezet sem támogatja a cigány gyerekek iskoláztatását

részben – aluliskolázottságukkal magyarázhatók. A szerző arra is kitér, hogy ugyanolyan iskolázottság esetében sem egyforma a foglalkoztatottság mértéke. A diszkriminációs index éppen ezt a külön-

séget mutatja be végzettségi szintenként. Csak a legmagasabb (felsőfokú) végzettségknél van hasonló esélye a cigány és nem cigány munkavállalóknak az álláskeresés során, az alacsonyabb végzettségi szinteken már kirívó az eltérés cigányok és nem cigányok között.

A *Muzsikusnak lenni* tanulmány az előző empirikus vizsgálatoktól eltávolodva, egy tipikus cigány mesterséget mutat be, annak történetét, művelőit, illetve a cigányzene iránti fogyasztói kereslet változását. Az írás fókuszában az a támogató program áll, mely a cigány zenészek foglalkoztatását elősegítendő, az élőzene hagyományait igyekszik újjáéleszteni a szórakozóhelyeken. (Érdekes volna tudni a 2007-ben indult program eredményeiről. Én úgy látom, hogy a tehetségkutató műsorokban feltűnt tehetséges roma zenészek látványos sikerei inkább illúziókat táplálnak, s nem a valódi esélyeket tükrözik.)

A kötet utolsó fejezete a cigányság oktatáspolitikai kérdéseivel foglalkozik. A *Társadalmi egyenlőség vagy kulturális identitás*

kelet-közép-európai szemszögből elemzi a különböző kormányzati magatartásokat. Albánia, Szerbia, Bulgária, Horvátország, Románia és Szlovákia törekvéseit két eltérő szemléletmód jellemzi. Míg az egyik a nemzetiségi, kisebbségi hovatartozásra épít (társadalmi beilleszkedés a kulturális identitás erősítésével), addig a másik a hátrányos helyzetre koncentrál (társadalmi beilleszkedés a szociális helyzet javításával). A szerző megállapítja, hogy a vizsgált országok egyikére sem jellemző csak egyik vagy csak másik politika követése, általában a kettő együtt érvényesül, ami természetesen a többségi értékrenddel is összefügg. A rendszerváltások után azok az országok erősítették a nemzetiségi identitást, amelyek a nemzeti identitást is hangsúlyozták, és azok az országok vezettek be inkább szociális helyzet javítását szolgáló programokat, amelyek az uniós csatlakozásra készültek. A bemutatott stratégiák jellemzően felülről lefelé építkezők és ellentmondásokkal terhelték, például éppen azoknak az elveknek kellett olykor ellentmondaniuk, amit képviselni kívántak (vagyis az antidiszkriminációt képviselve keveredtek diszkriminációba). Ugyanakkor a szerző is felhívja a figyelmet arra, hogy minden ország alapvető célja és jól felfogott érdeke egy cigány középréteg kialakítása.

A tanulmány egy rövid fejezetben a magyar oktatáspolitikával is foglalkozik. Megállapítja, hogy nálunk is érvényesül a felzárkóztató, tehetség gondozó, illetve a nemzetiségi, kisebbségi jelleg is.

A 2010-es, eredetileg az *Educatio* folyóiratban megjelenő írás már részletesebben foglalkozik a magyar oktatáspolitikával, bemutatva a kétezres évek deszegregációs programját a közoktatásban, illetve a felsőoktatási fejlesztéseket. A szerző külön ír a

romani és a beás nyelvoktatásról, valamint a tanárok nyelvoktatásáról. Itt is visszatér ahhoz a dilemmához, amit már a politikáknál is bemutatott: szociális vagy kulturális szempontból definiálható-e a cigányság? És ismételten a kulturális álláspontot vallja. Ez a véleménye jelenik meg a *Társadalmi egyenlőség és a jövő feladatai* című írásában is, ahol az EU romák társadalmi beilleszkedéséről szóló keretstratégiájának a kérdéseivel foglalkozik. A tanulmány bemutatja az uniós elveket, melyek mentén a stratégia kialakult, kiemelve, hogy alapvetően ez a dokumentum is szegénységi problémaként tekint a cigányságra. Forray R. Katalin arra hívja fel a figyelmet, hogy a cigányság nem egységes, sem etnikailag, sem szociálisan. Így a problémák is sokfélék. A szerző emellett is érvel, hogy a stratégia beavatkozásainak alapjául szolgáló,

a cigányság nem egységes, sem etnikailag, sem szociálisan

az amerikai fekete lakossággal kapcsolatos példák gyakran nem hozhatók párhuzamba az európai cigányság problémáival. Helyette inkább alternatív megoldásokra kellene

törekedni. Forray az észak-európai országok példáját említi, és azt hangsúlyozza, hogy a stratégiaépítéshez egyrészt bővíteni, pontosítani kellene a cigányságról való tudásunkat, másrészt nem egyszerűen csak szegénységi problémaként kellene megjelenítenünk, hanem kulturális identitáshoz is kellene kapcsolni a megoldáskeresését.

A *tankötelezettség kora* című írásban a szerző a tankötelezettségi korhatár leszállítása kapcsán arról beszél, hogy ez az intézkedés éppen a cigányság oktatásán nem segít. Az *Alternatív stratégiák* című tanulmány bemutatja a deszegregációs törekvéseket, az Integrált Pedagógiai Rendszer elterjesztését, illetve a másik utat: a nemzetiségi oktatás bevezetését. A fejezet utolsó tanulmánya teljes egészében

a felsőoktatással, a cigány értelmiség ki-nevelésének lehetőségeivel foglalkozik. A történeti és a rendszerváltás utáni minták, ösztöndíjprogramok és kollégiumok mellett bemutatja a 2010 után alakuló roma szakkollégiumokat is.

Forray R. Katalin könyve részletes helyzetelemzést ad az elmúlt 25 év oktatáspolitikai irányairól, beavatkozásairól, arról,

hogyan a különböző kormányzatok hogyan gondolkodtak a cigányságról, és problémáinak megoldásáról. Mindezt a gondolkodást belehelyezi egy kelet-közép-európai, valamint egy tágabb európai kontextusba is. A könyv fő csomópontjai, vitapontjai: ki a cigány, valamint milyen megközelítést kell alkalmaznunk a cigányság problémáinak megoldási kísérlete során.

*Fráter György Általános
Iskola, Gyergyóremete
Az iskolai kórus fellépése*

*Diákok a biatorbágyi
testvériskola
vendégszobájában*